

Anta TRUMPA
 LU Latviešu valodas institūts

APVIDVĀRDS *rājums* UN TĀ IZPLATĪBA LATVIJAS TOPONĪMIJĀ

0. Ievads

Valoda mainās dažādu lingvistisku un ekstralingvistisku iemeslu dēļ. Izmainoties saimniekošanas veidam lauku vidē, zūd ne tikai dažādas reālijas, bet arī to nosaukumi. Īpaši spilgti to var novērot izloksnēs, kur pat senākie runātāji vairs neatceras dažādus specifisku darbarīku un citu ar lauksaimniecību saistītu reāliju apzīmējumus. Lai gan arī vietvārdi var mainīties vai zust, kaut kādu iemeslu dēļ mainoties nosaukumiem vai vienu topoobjektu vietā nākot citiem, tomēr salīdzinājumā ar apelatīviem tie ir daudz noturīgāki. „Lai saglabātu stabilu references funkciju, mēs atsakāmies no uzlabojumiem. Līdz ar to mikrotoponīmi kļūst par vēsturiskās leksikas fosilijām.” (Windberger-Heidenkummer 2011, 291).

Šī raksta mērķis ir, balstoties uz izlokšņu materiālu (kas fiksēts gan latviešu valodas izlokšņu vākumos, dažādos areālajos pētījumos (Stafecka 2011; Plāķis 1936), gan arī senajās latviešu valodas vārdnīcās un folklorā) un vietvārdu materiālu (kas apkopots topošajā „Latvijas vietvārdu vārdnīcā”), mēģināt noteikt apvidvārda *rājums* izplatības areālu Latvijas toponīnijā; kaut aptuveni noteikt iemeslus, kādēļ tas atšķiras no paša apvidvārda izplatības areāla un kā šie areāli mainījušies; izpētīt attiecīgās saknes toponīmu semantiku.

1. Apelatīvs *rājums* leksikogrāfijā, folklorā un Latvijas izloksnēs

Latvijas toponīnijā diezgan plaši pārstāvētais latviešu valodas vārds *rājums* ‘plēsums, maza pļava’, kas atvasināts no darbības vārda *rāt* ‘līst līdumu’¹, ir mūsdienu latviešu literārajā valodā maz zināms un mūsdienu latviešu valodas vārdnīcās neietverts apvidvārds.

Tomēr agrākos gadsimtos šis vārds latviešu leksikogrāfijā nav ticis ignorēts – vai nu tādēļ, ka tā izplatība bijusi plašāka, vai arī tādēļ, ka senie lek-

¹ J. Endzelīns uzskata, ka šis vārds nav etimoloģiski saistīts ar latv. *rāt* ‘bārt’ un pieļauj tā saistību ar slāvu *rajъ* ‘paradīze’ un latīņu *rārus* ‘tāds, kas nav biezs; rets’ (ME 3, 498). Arī E. Frenkels noraida B. Jēgera pieņēmumu par latv. *rāt* ‘bārties’ un *rāt* ‘līst līdumu’ radniecību (Fraenkel LEW 2, 732).

sikogrāfi nav vairījušies no izlokšņu faktu ietveršanas savās tulkojošajās latviešu-vācu valodas vārdnīcās. Blakus darbības vārdam *rāt* lietvārds *rājums* ir fiksēts vairākos 18. un 19. gadsimta leksikogrāfiskajos darbos – Jākoba Langes 1777. gada vārdnīcā – *rahjums* ‘gereinigter Morast (attīrīts purvs)’ (Lange 1777, 246), Sēlijas mācītāja Gotharda Frīdriha Stendera vārdnīcā *rahjums* ‘Räumniß, ein Ort, den man durch Ausreissung der Wurzeln zum Felde oder Heuschlager macht (līdums; vieta, kas, attīrot no saknēm, tiek izveidota par lauku vai pļavu)’ (Stender 1789, 216), Karla Kristiana Ulmaņa vārdnīcā – *rahjums* ‘ein gereinigter Heuschlag, ein gereinigtes Stück Feld (līdums; attīrīta pļava, lauks)’ (Ulman 1872, 218) un Krišjāņa Valdemāra „Latviešu-krievu-vācu vārdnīcā” *rahjums* ‘вѣрыбка, Lichtung (des Waldes) (izcirtums, klajums (mežā))’ (Valdemārs 1879, 177). K. K. Ulmanis par vārdu *rāt* ‘rāumen, reinigen (līst līdumu, attīrīt)’ gan min, ka tas izdevējiem ir svešs, tomēr pārpublicē nozīmes skaidrojumu no G. F. Stendera vārdnīcas (Ulman 1872, 218). Vārdnīcu autori snieguši niansēs nedaudz atšķirīgus nozīmes skaidrojumus, nevis atsaukušies cits uz citu, kā tas nereti ir latviešu 17.–19. gadsimta vārdnīcās.

Līdz ar to jāsecina, ka 18. un 19. gadsimtā vārds *rājums* daļā latviešu valodas izlokšņu ir bijis diezgan izplatīts. Pēc vārdnīcām gan īpaši precīzi nevar noteikt vārdu izplatības areālu, respektīvi, vidzemnieki K. K. Ulmanis un J. Lange savās vārdnīcās ietvēra arī citu novadu leksiku, tomēr laikam pilnīgi droši var apgalvot, ka gan verbs *rāt*, gan substantīvs *rājums* 18. gadsimta beigās bija pazīstams Sunākstē, kurā dzīvoja un strādāja G. F. Stenders.

Kārļa Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā” vārds *rājums* kā subšķirkliis ietverts šķirklī *II rāt* ar nozīmi ‘ein gereinigter Heuschlag, ein gereinigtes Stück Feld (nolīsta pļava, nolīsts lauks)’, „krūmu izcirtums pļavā” (ME 3, 498) un Jāņa Endzelīna un Edītes Hauzenbergas „Papildinājumos un labojumos K. Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai”: *rājums* ‘eine kleine Wiese im Wald (maza pļava mežā) (mit à²)’ (EH 2, 361). Apvidvārda lokalizācija šajās vārdnīcās gan minēta pavisam nedaudz, ME vārdnīcā atzīmēts, ka vārds fiksēts Iecavā un Bauskā, respektīvi, Zemgalē (ME 2, 498). Savukārt EH papildinājumos vienīgā šķirklī minēta lokalizācija ir „Linden in Kurl.”, kas, iespējams, ir domāta Birzgale.

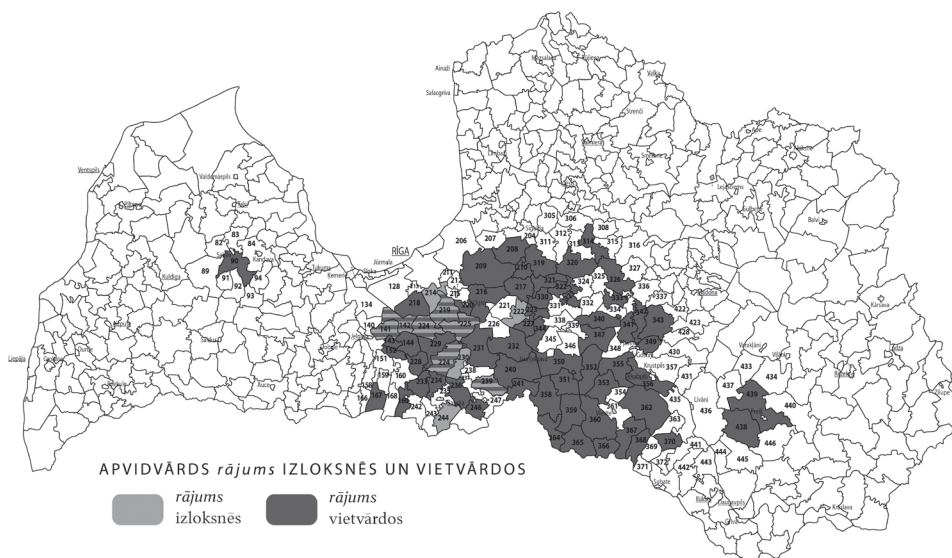
1927. gada Jēkaba Dravnieka „Latviešu-vācu vārdnīcā” un vēlākajās tulkojošajās vārdnīcās vārds vairs nav ietverts.

Vārds *rājums* ir minēts „Latviešu konversācijas vārdnīcā” ar nozīmi ‘izcirtums, klajums; izposta [resp. izcirsta] pļava’ (LKV 18, 34872) un ar ļoti līdzīgu skaidrojumu arī Stokholmā 1950. gadā izdotajā krājumā „Latvju enciklopē-

dija” – ‘izcirtums, klajums, izcirsta pļava’, nevienā no šiem izdevumiem gan nenorādot, ka tas ir apvidvārds un kurā novadā šis vārds pazīstams (LE 3, 2062)

Kaut nedaudzos gadījumos, tomēr apvidvārds *rājums* ir minēts arī folklorā – Krišjāņa Barona „Latvju dainās” vārds fiksēts divreiz, un abos gadījumos tautasdziesmas iesūtītas no Zemgales: no Iecavas – „Kur, Jāniti, meijas cirti,/ Kad meijaji lievenites?/ Dieva dēla **rājumā**/ Smuidrajōs ozolōs.” (DS 32335-0, Iecava; paralēlajā variantā „Dieva dēla līdumāi”) un no Sērenes – „Brālīts man linus sēja/ Tēva zemes **rājumā**./ Mārša saka uz brāliša:/ Sēj kalnā, mālijā,/ Sēj kalnā, mālijā,/ Mērc porā, rāvijā!” (DS 28320-2, Sērene). Pēc konteksta saprotams, ka arī šeit ir runa par līdumu – pļavu vai lauku.

Annas Stafeckas rakstā par līduma nosaukumiem latviešu valodas izloksnēs, tostarp arī par vārdu *rājums*, balstoties uz „Latviešu valodas dialektu atlanta” kartotēkas materiāliem konstatēts, ka vārds *rājums* reģistrēts „Nelielā, bet samērā kompaktā areālā Zemgales ziemeļaustrumos (Baldonē, Bārbelē, Ceraukstē, Dolē, Iecavā, Katlakalnā, Mišā, Ozolniekos, Pēterniekos, Rembatē)” (Stafecka 2011, 328), šī vārda izplatības areāls arī atspoguļots kartē (Stafecka 2011, 334), skat. šī raksta 1. kartē gaišpelēki iekrāsotos pagastus.

1. karte. Apvidvārds *rājums* Latvijas vietvārdos un latviešu valodas izloksnēs

Kopumā A. Stafeckas minētais šī apelatīva lietošanas areāls sakrīt arī ar iepriekš minētajiem faktiem, proti, Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā un tās papildinājumos sniegtajām šī vārda lokalizācijām, kā arī pagastiem, no kuriem iesūtītas attiecīgās tautasdziesmas, izņemot DS minēto Sēreni, kas atrodas nedaudz uz austrumiem no valodnieces minētā areāla. Līdzīgu šī apvidvārda izplatības areālu, gan nenosaucot konkrētus pagastus, iezīmē Juris Plāķis: „Ir mums daži vietu apellatīvi, kas sastopami tikai zināmās Latvijas teritorijas daļās, kas ir saistīti ar zināmiem mūsu zemes apvidiem. Tādi, piem., ir „sāta”, „vadas”, „dubura”, „rājuma” u. v. c. vietu sugas vārdi.. ceturtais [pazīstams] senās sēļu zemes rietumos, piem. Bauskas un Jēkabpils apriņķos un arī Rīgas apriņķa dienvidos.” (Plāķis 1936, 121).

Tomēr jau fakts, ka vārds 18. gadsimta beigās bijis pazīstams Sunākstē³⁵³ un 19. gadsimta beigās Sērenē³⁵⁰, rāda, ka tā lietošanas areāls agrāk bijis daudz plašāks.

2. Vietvārdu, kuru pamatā ir apelatīvs *rājums*, izplatības areāls

Tieši tāpat kā apelatīva gadījumā, samērā kompaktā, tomēr daudz plašākā areālā vārds *rājums* ir sastopams Latvijas toponīmijā (skat. 1. kartē tumšpelēki iekrāsotos pagastus). Topošajā „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” *R* sējumā, kopā *rājuma* šķirklī ir apvienoti 218 šīs saknes vietvārdi. Vārda *rājums* izplatība sniedzas no Elejas¹⁶⁷ un Ozolniekiem¹⁴¹ Zemgales vidienē līdz Slatei³⁷⁰ Sēlijas vidienē un no Svitenes¹⁶⁹ un Mēmeles³⁶⁴ Latvijas dienvidu pierobežā līdz Allažiem²⁰⁸ un Kosai³¹⁴ Vidzemes dienvidos. Nedaudz uz austrumiem no šī kompaktā areāla vietvārdi, kas saistīti ar vārdu *rājums*, fiksēti arī divās Latgales izloksnēs – Vārkavā⁴³⁸ un Preiļos⁴³⁹. Zemgales pašos rietumos – Matkulē⁹⁰, krietni patālu no minētā kompaktā areāla – fiksēts jaunsaimniecības nosaukums *Rājumi* (1962, „Rājumi” Lģia 2011), kas gan savas lokalizācijas dēļ drīzāk izskatās saistīts ar homonīmo *rājums* ‘rājiens, sods’ (homonīma semantikas dēļ gan tas nešķiet īpaši ticami) vai arī nosaukums dots jaunsaimniecībai, kuras īpašnieki bijuši ienācēji no iepriekš minētā areāla, kurā vārds *rājums* vai arī toponīmi ar vārdu *rājums* ir bijuši pazīstami.

Salīdzinot vietvārdu un apelatīvu izplatību, rodas jautājums – kāds iemesls ir tik lielai vietvārdu un apelatīva izplatības areāla atšķirībai? Vai tā liecina par to, ka šajā gadījumā vietvārdi glabā senāku valodas stāvokli, respektīvi, vietvārdos saglabājušies tādi vārdi, kas izloksnē vairs aktīvi lietoti netiek, vai arī šeit var runāt par toponīmu un dialektālo apelatīvu vākšanas atšķirībām? Šķiet, ka šajā gadījumā vietvārdos tiešām ir saglabājusies tāda leksēma, kuru izloksnē vairs aktīvi nelieto, un apstiprinās raksta sākumā citētā doma par mikrotoponīmiem kā vēsturiskās leksikas fosilijām.

Līdzīga parādība ir vērojama arī saistībā ar semantiski tuvo apvidvārdu *posums* ‘meža līdums’. Kā savā rakstā par Sarkanmuižas toponīmiju publicētajā kartē ir atzīmējusi Dzintra Hirša, vietvārdi, kuru pamatā ir apelatīvs *puosums*, resp., *puôsams*, lielākā vai mazākā koncentrācijā ir pazīstami gandrīz visā Kurzemē, kamēr pats apelatīvs tiek lietots krietni šaurākā areālā, uz augšu no Gaiķiem (Hirša 1987, 79; par to skat. arī Laumane 1987, 196; Stafeca 2011, 327, 328). Līdz ar to tiešām var pieņemt, ka arī *rājuma* gadījumā vietvārdu materiāls vismaz aptuveni rāda apelatīva agrāko izplatību.²

Par to, ka vārds *rāt* ‘līst līdumu’ izloksnēs tikpat kā vairs netiek lietots atšķirībā no homonīmā *rāt* ‘bārt’, minējis arī J. Endzelīns savā rakstā par homonīmu vārdu zušanu latviešu valodā jau 1929. gadā (Endzelīns 1979, 485, 486). Varētu pieļaut, ka homonīmija ir arī par cēloni tam, ka apelatīvu *rājums* pazīst vairs samērā šaurā teritorijā. Homonīmais substantīvs *rājums* ‘bāriens’ gan mūsdienās nav ļoti izplatīts vārds, tomēr ME tas ir ietverts, galvenokārt ar atsauci uz latviešu tautasdziesmām (ME 3, 498). K. Barona „Latvju Dainās” ir vairāki vārda *rājums* ‘bāriens’ lietojumi, tajā skaitā no Jaunsvirlaukas un Sēlpils, piemēram, „Ai, Dieviņi, ko darišu,/ Nerātnitis mani rāja,/ Kas bij pats, izaugdams, **Rājumiņa** neredzejs.” (DS 21650-0, Sēlpils). Minētie pagasti atrodas areālā, kurā saskaņā ar A. Stafecas datiem vairs mūsdienās nepazīst apelatīvu *rājums* ‘līdums’ (Stafeca 2011, 334), bet kurā ir fiksēti vietvārdi ar šo apelatīvu pamatā. Tātad kādreiz varēja pastāvēt reāla homonīmija starp šīm leksēmām.

Vietvārdu, kuru pamatā ir apelatīvs *rājums*, izplatības areāls līdzīgās daļās nosedz vidus dialekta zemgalisko izlokšņu austrumdaļu, augšzemnieku dialekta sēlisko izlokšņu rietumu un ziemeļu daļu un vidus dialekta Vidzemes izlokšņu dienviddaļu. Līdz ar to, lai gan apelatīva lietojums patiesi koncentrējas Zemgales ziemeļaustrumos, tomēr īsti droši nevar apgalvot, ka arī agrāk būtu bijis tīri zemgalisks. Visticamāk, arī apelatīva lietojums agrāk ir bijis plašāks.

Ja šis apelatīvs būtu zemgaļu vai sēļu mantojums, kaut kādām sekām būtu bijis jāpaliek arī Lietuvas vietvārdos Latvijas pierobežā, tādēļ tika meklēts atbilstošs lietuviešu valodas apelatīvs un vietvārdi.

² Savukārt onomastes Sandas Rapas topošajā promocijas darbā „Ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi latviešu toponīmijā” 3.1. nodaļā ir minēts fakts, ka latviešu literārajā valodā lietotais apelatīvs *līdums* Zemgales toponīmijā atšķirībā no apelatīvās leksikas ir salīdzinoši reti izplatīts (par to skat. arī Stafeca 2011), kas, iespējams, rāda vēsturisku sinonīmu konkurenci.

Lietuviešu valodas daudzsējumu vārdnīcā „Lietuvių kalbos žodynas” (LKŽ) latviešu apv. *rājums* atbilstošu apelatīvu atrast neizdevās, turpretī Lietuvas toponīmijā atsevišķi vietvārdi tomēr piesaista uzmanību.

Tā Pasvales rajonā Lietuvā, Latvijas pierobežā, samērā netālu no *rāju-**ma* areāla Latvijā ir sastopami vairāki fonētiski atbilstoši ciemu nosaukumi: *Rojūnai* c daļa Pasvalē, c daļa Tetirvinos (atrodas uz Latvijas robežas pusi) un c Upītē (netālu no Panevėžas) (Ladms, 264), daļa no šiem toponīmiem ietverta arī internetā publicētajā Lietuvas vietvārdu vārdnīcā: *Rojūnai* ciems Pasvales rajonā, Panevėžas apriņķī un *Rojūnai* ciems Panevėžas rajonā, Panevėžas apriņķī (VŽ). Šie ciemi atrodas agrākajās zemgaļu apdzīvotajās teritorijās, un ar ļoti lielu piesardzību, neko konkrētāk nezinot par šo Lietuvas vietvārdu senumu un iespējamo semantiku, var izteikt hipotēzi, ka tie ir saistīti ar latviešu (vai zemgaļu?) *rāt* ‘list līdumu’ vai arī ar agrāk eksistējušu atbilstošu lietuviešu valodas vārdu, it īpaši tādēļ, ka vismaz konkrētajos avotos (Ladms un VŽ) šīs saknes vietvārdi ir tikai un vienīgi no minētās teritorijas Latvijas pierobežā, un ļoti maz ticams, ka to pamatā varētu būt mūsdienu lietuviešu valodā lietotais aizguvums *rojus* ‘paradīze’.³

3. Vietvārdu, kuru pamatā ir apelatīvs *rājums*, semantika

Šīs saknes vietvārdu semantikā Latvijas toponīmijā nav īpaši lielas dažādības, tie lielākoties cieši saistīti ar apelatīva nozīmi ‘līdums, izcirsta pļava’; ja onīms attiecināts uz purvu vai mežu, šķiet, var runāt par gadījumiem, kad nolīstā pļava vai lauks jau aizaudzis, bet vietvārds nes seno nosaukumu. Pārsvārā (64%) šie vietvārdi attiecināti uz pļāvām (piemēram, *Rājums* pļ Birzgalē 1970, *Garaīs- rājušs* pļ Ozolniekos, „pļavai ir garena forma; senos laikos te bijis mežs, tad zeme nolīsta, iestādīta labība, vēlāk atstāta atmatā, aizaugusi ar zāli”, 1959, *Dreīmaņu- rājušs* pļ Pēterniekos, „no meža iztīrīta pļava, piederējusi Dreimanim”, 1959, *Mātes- rājums*, „maza pļaviņa; kāda vecīte nūorājusi, istāisī:jusi pļavu” 1961), ir vairāki lauku nosaukumi (8%; piemēram, *Rājumi* la Aknīstē An cītis 1933, 38, *Rājumiņš* la Bebros 1965, *Āža-rājums* la, pu Birzgalē, „nelīdzena vieta pie meža, te redzēti stirnu buki”, 1970, *Jāņa- rājumiņš* la Daugmalē, „neliels lauciņš mežā”, 1965), arī mežu nosaukumi (6%; acīmredzot gadījumos, kad līdums atkal aizaudzis ar kokiem un krūmiem, piemēram, *Rājums* †la, me Vietalvā, „bijis lauks mežā”, 1960, *Briēžu- rājušs* me, †pļ Taurkalnē 1961, *Rājušs* me Vecsvirlaukā, „zema vieta mežā”, 1959,

³ Lietuviešu toponīmijā izskaņa *-ūnai* gan norāda uz to, ka vietvārda pamatā varētu būt personvārds, tomēr uzvārds *Rojus* fiksēts samērā attālā Lietuvas areālā – Salantos, Kretingā, Palangā (LPŽ 2, 618).

Čūsku-rājums me, pļ Mēmelē, „mežā ļoti daudz čūsku”, 1961), atsevišķi purvu nosaukumi (4%, piemēram, *Rājums* pu Mēmelē 1961, *Krejņņ-rājumi* pu Birzgalē, „bija purvs un ezers vidū”, 1970, *Eļļes-rājums* pu Mēmelē Plāķis 1939, 343), pavisam nedaudz strautu nosaukumu (2%; piemēram, *Rājums* str Salgalē 1959, *Rājums* str Zālītē 1974, *Dziļā-straūta-rājumiņš* tērcē Baldonē Plāķis 1939, 218, *Rājum-str[auts]* Iecavā Plāķis 1939, 242).

Atsevišķa grupa (8%) ir mājvārdi (piemēram, *Briež-rājumi* z Birzgalē (mežā; kādreiz esot skaitījušās Taurkalnē) 1970, *Rājumi* mā Vietalvā (nespēnieku mā) 1960, „Rājumi” vs Baldonē Lģia 2011, *Rājumi* js Matkulē 1962, *Rājumi* mžs Allažos 1976, *Puŗva-rājumi* js Īslīcē 1949), bet arī to nav daudz. Mājvārdu motivācijas pamatā acīmredzot ir netālu esošas nolīstas pļavas vai lauka nosaukums. Kā jau minēts raksta sākumā, tālu no attiecīgo vietvārdu izplatības areāla esošais Matkules jaunsaimniecības nosaukums *Rājumi* (1962, „Rājumi” Lģia 2011) vai nu ir saistīts ar homonīmo *rājums* ‘rājiens, sods’, vai arī nosaukumu devuši ienācēji.

Nedaudz uzmanību piesaista dažas vietvārdu teicēju sniegtās vietvārdu motivācijas: *Rājuma-* pļava Liepkalnē (rāvaina, „purvīgsnēja”) 1960; *Rājumi* neap Lēdmanē („tā sauc vairākas vietas, kur rāva, rūda”) 1953. Iespējams, vietvārdu informanti šeit šīs saknes toponīmus ir saistījuši ar apelatīvu *rāva* vai adjektīvu *rāvains*. Šķiet, šai pašai grupai pieder arī *Rājuma-* pļavas Saukā ar paralēlnosaukumu *Rāvija* 1961. Acīmredzot arī šajā gadījumā vārds *rājums* saistījies ar rāvainu vietu, nevis ar līdumu. Interesanti, ka raksta sākumā minētajā tautasdziesmā *rāvija* ‘rāvaina vieta’ uztverta kā pretstats *rājumam* kā acīmredzot auglīgākai, labākai vietai, kur sēt linus.

Iespējams, ka tas saistīts ar faktu, ka vairākās latviešu valodas izloksnēs (galvenokārt Vidzemes ziemeļos – Limbažos, Salacgrīvā, Mazsalacā, Rūjienā) ir vārdam *rāva* semantiski identisks un skaniski līdzīgs vārds *rāja* ar nozīmi ‘rāva’⁴: *rāja* I ‘das stehende, faule, eisenhaltige Wasser in Niedrigungen; das dünne, in Regenbogenfarben spielende Häutchen, das sich auf solchem Wasser zeigt (stāvošs, nekustīgs, dzelzi saturošs ūdens zemā vietā; plānas, varavīksnes krāsas spīdošas plēvītes, kas redzamas uz šāda ūdens virsmas)’ ME 2, 495, *rājains* Rūjienā, Valmiermuižā = *rāvains* (ME 3, 495), šādas leksēmas fiksētas arī Vainižu izloksnē: *rāja* ‘rāva’ un *rājains* ‘rāvains’ (Å d a m s o n s, K a g a i n e 2000, 238). J. Endzelīns pieļauj, ka *rāja* un *rāva* ir vienas cilmes vārdi, turklāt tie ir radniecīgi arī ar kašubu *rāja* ‘błoto (purvs)’ (ME 3 495). Par latv.

⁴ Liepkalnes, Lēdmanes un Saukas izloksnē gan šādu lietojumu vismaz mūsdienās nepazīst.

rāja radniecību ar kašubu *raja* ‘bloto, bagno (purvs)’ ir rakstījis arī Kazimirs Būga (Būga 1958, 476; 1959, 103).

Vārds *rājums* ‘līdums’ un *rāja* ‘rāva’ nav etimoloģiski saistīti, līdz ar to skaidrs, ka attiecīgo topoobjektu saistība ar apelatīvu *rāva* ir vien sakritība. Vākumos no Liepkalnes un Saukas šāda kļūdaina vietvārdu teicēju sniegta etimoloģija ir pat diezgan saprotama, jo šīs vietas atrodas patālu no A. Staņeckas minētā apelatīva *rājums* izplatības areāla un līdz ar to ir iespējams, ka vietējie iedzīvotāji šos vietvārdus vairs nesaista ar līdumu.

3. Secinājumi

1. Apelatīva *rājums* izplatības areāls latviešu valodas izloksnēs pēdējo gadsimtu laikā ir stipri samazinājies, iespējams, gan tādēļ, lai izvairītos no pārpratumiem homonīmā vārda *rājums* ‘bāriens’ dēļ, gan arī tādēļ, ka pēdējā gadsimta laikā samazinās apvidvārdu lietojums kopumā.

2. Areāls, kurā pazīstami vietvārdi ar *rājums*, mūsdienās ir daudz plašāks nekā atbilstošā apelatīva izplatības areāls. Visticamāk, vietvārdu izplatība rāda arī aptuvenu agrāko apelatīva izplatības areālu.

3. Balstoties uz šīs saknes vietvārdu izpaltību, ļoti piesardzīgi var izteikt hipotēzi, ka vārds *rājums* ir bijis zemgaļu valodas parādība, par to, iespējams, liecina arī daži Lietuvas toponīmi.

DER DIALEKTISMUS *rājums* UND SEINE VERBREITUNG IN DER TOPONYMIE LETTLANDS

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel wird das Verbreitungsgebiet des Dialektismus’ *rājums* ‘Rodung’ in den lettischen Mundarten und in der Toponymie Lettlands festgestellt. Die Quellen bilden (1.) die mundartliche Lexik, sowohl aus den Sammlungen der lettischen Mundarten als auch aus alten lettischen Wörterbüchern und Volksliedern und (2.) die Ortsnamen, vor allem Mikrotoponyme in Lettland. Der Dialektismus *rājums* ist in einem relativ kleinen Gebiet im Nordosten von Zemgale belegt (s. Abbildung Nr. 1), das Verbreitungsgebiet der entsprechenden Ortsnamen ist aber viel breiter – es umfasst auch den westlichen Teil von Sēlija und den Süden von Vidzeme (s. Abbildung Nr. 1). Man kann vermuten, dass die Verbreitungsregion der Ortsnamen die ehemalige Verbreitung des Dialektismus’ anzeigt. Das Verbreitungsgebiet des Dialektismus’ *rājums* hat sich in den letzten Jahrhunderten in den lettischen Mundarten erheblich verringert, möglicherweise, um Verwechslung mit dem Homonym *rājums* ‘Rüge’ zu vermeiden. Mit großer Vorsicht kann die Hypothese geäußert werden, dass das Wort *rājums* ein Phänomen semgallischer Sprache ist. Davon zeugen unter Umständen auch einige Ortsnamen in Litauen.

SAISINĀJUMI

† – bijušais
apv. – apvidvārds
aut. piez. – autora piezīme
c – ciems
gs – gadsimts
js – jaunsaimniecība
la – lauks
latv. – latviešu
mā – māja
me – mežs
mžs – mežsaimniecība

neap – neapdzīvota vieta
pļ – pļava
piem. – piemēram
pu – purvs
resp. – respektīvi
skat. – skatīt
str – strauts
u. v. c. – un vairāki citi
vs – viensēta
z – sena zemniekmāja

LITERATŪRA

1965 [vai cits gadskaitlis] – 1965. [vai cita] gada toponīmiskās ekspedīcijas materiāli, kas glabājas LU Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēkā.

Ādamsons Eduards, Elga Kagaine 2000, *Vainižu izloksnes vārdnīca N–Ž*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Ancītis Krišjānis 1933, 1. Aknīstes vietu vārdi, *Filoloģijas materiāli. Profesoram J. Endzelīnam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums*, Rīga: Ramave, 30.–41.

Būga Kazimieras 1958, *Rinktiniai raštai 1*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Būga Kazimieras 1959, *Rinktiniai raštai 2*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

DS – <http://www.dainuskapis.lv> (skatīts 29.01.2013.)

Endzelīns Jānis 1979, *Darbu izlase 3(1)*, Rīga: Zinātne.

EH – Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga, *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai 1–2*, Rīga: Kultūras fonds (1), Grāmatu apgāds (2), 1934–1946.

Fraenkel LEW – Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2*, Heidelberg: Winter, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1962–1965.

Hirša Dzintra 1987, Ieskats bij. Sarkanmuižas (resp. Ventas) pagasta toponīmijā, *Onomastikas apcerējumi*, Rīga: Zinātne, 48–124.

Ladms – Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2, Vilnius: Mintis, 1976.

Lange Jacob 1777, *Vollstaendiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon, nach den Hauptdialekten in Lief= und Curland ausgefertigt 2*, Mitau.

Laumane Benita 1987, Lejaskurzemes fiziogēogrāfiskie apelatīvi (kuršu-prūšu paralēles), *Onomastikas apcerējumi*, Rīga: Zinātne, 170–214.

- LE – *Latoju enciklopēdija* 3, Stokholma: Trīs zvaigznes, 1955.
- Lģia 2011 – Valsts aģentūras „Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra” vietvārdu datu bāze.
- LKV – *Latviešu konversācijas vārdnīca* 18, Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1938–1939.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, 1, 3–20, Vilnius, 1941, 1956–2002; 2, Kaunas, 1947; 1²–2² – 2 leid., Vilnius, 1968–1969.
- LPŽ – Aleksandras Vanagas (red.), *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- ME – *K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis (/nobeidzis – 4) J. Endzelīns, 1–4, Rīga, 1923–1932.
- Plāķis Juris 1936, „Rūozas” vārds un tā izplatīšanās pa Latvijas teritōriju, *Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas rakstu krājums* 22, 121–126.
- Plāķis Juris 1939, Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi 2: Zemgales vārdi (= *Latvijas Universitātes Raksti. Filoloģijas un filosofijas fakultātes sērija* 5(5)), Rīga.
- Stafecka Anna 2011, Leksēmas līdums un (līdumu) līst latviešu valodas izloksnēs, *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 15(1), 325–334.
- Stender Gotthard Friedrich 1789, *Lettisches Lexikon In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet* 1, Mitau.
- Ulmann Carl Christian 1872, *Lettisches Wörterbuch 1: Lettisch-deutsches Wörterbuch*, Rīga.
- Valdemārs Krišjānis 1879, *Latviešu-krievu-vācu vārdnīca*, Maskava.
- Windberger-Heidenkummer Erika 2011, Kontinuitāt und Diskontinuitāt von Flurnamen, *Probleme und Beispiele, Mikrotoponyme, Jenaer Symposion 1. und 2. Oktober 2009*, 289–306.
- VŽ – Marija Razmukaitē, Aldonas Pupkis (red.), *Vietovardžiu žodynas, internetinis leidimas*, <http://vietovardziai.lki.lt/>.

Anta TRUMPA
 LU Latviešu valodas institūts
 Akadēmijas lauk. 1
 LV-1055 Rīga
 Latvia
 [antat@latnet.lv]